

УДК:338.432:637.1 (477.42)

Микитюк В. М., к.е.н., професор, Данкевич В. Є., аспірант
(Житомирський національний агроекологічний університет)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ СТРУКТУРИ СКОТАРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Вивчено та проаналізовано напрями формування виробничої структури у скотарських господарствах. На прикладі високотоварних підприємств Житомирської області розглянуто шляхи оптимізації виробничої структури та особливості пристосування товаровиробників до умов ринку. Запропоновано рекомендації щодо формування і функціонування тваринницьких комплексів та оптимізації структури їх поголів'я для ефективної господарської діяльності.

Изучены и проанализированы направления формирования производственной структуры в скотоводческих хозяйствах. На примере высокотоварных предприятий Житомирской области рассмотрены пути оптимизации производственной структуры и особенности приспособления товаропроизводителей к условиям рынка. Предложены рекомендации по формированию и функционированию животноводческих комплексов и оптимизации структуры их поголовья для эффективной хозяйственной деятельности.

The directions of formation of the industrial structure in cattle breeding farms have been studied and analyzed. The ways of optimizing the industrial structure and peculiarities of adaption of producers to the market conditions on the example of high-value enterprises of Zhytomyr region have been considered. Recommendations on the development and functioning of livestock farms as well as the optimization of structure of their population for the efficient business activity have been proposed.

Постановка проблеми. Виробничу структуру скотарських підприємств необхідно розглядати як співвідношення обсягів виробництва певних видів продукції та сукупність кількісних і якісних параметрів розміщення й взаємозв'язку між окремими галузями й підгалузями, які у взаємодії утворюють синергетичний ефект та формують систему виробництва, пристосовану до ринкового середовища. Дане узагальнення запропоновано з метою врахування усіх можливих пропозицій щодо оптимізації виробничої структури у конкретних умовах господарювання. Це питання особливо актуальне нині, у зв'язку із трансформацією виробничої структури більшості сільськогоспо-

дарських підприємств, у напрямі збільшення питомої ваги рослинництва та зниження виробництва продукції тваринництва.

У зв'язку із дисбалансом виробництва, в наступні роки попит на продукцію тваринництва буде випереджувати пропозицію, тому варто очікувати зростання закупівельних цін. Економічно доцільним у господарствах Поліського регіону серед тваринницьких галузей розвивати спеціалізоване скотарське господарство, а в галузі рослинництва – виробництво високоякісних і дешевих кормів для повноцінної годівлі сільськогосподарських тварин. У зв'язку із значним скороченням поголів'я ВРХ, постає завдання пристосувати виробничу структуру скотарських господарств до потреби ринку. Цьому має передувати організаційна робота з оптимізації виробничої структури, досягненню високого рівня спеціалізації і продуктивності тварин, впровадження інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень. Питання особливостей розвитку галузі тваринництва привертає увагу багатьох вчених-економістів. Теоретичні та практичні аспекти формування виробничої структури й оптимальних розмірів скотарських господарств знайшли широке відображення у працях В.Я. Амбросова, В.І. Бойка, П.С. Березівського, П.І. Гайдуцького, О.І. Довгалюк, М.В. Зубця, М.М. Ільчука, С.І. Іщука, І.І. Лукінова, Н.Г. Копитець, В.Я. Месель-Веселяка, Л.В. Молдаван, Б.С. Прістера, С.С. Спекі, Г.В. Черевка, В.П. Федька, О.М. Шпичака, П.В. Щепієнка та ін. Зазначені вище науковці внесли суттєвий вклад у дослідження питання розвитку тваринництва. Проте, збитковість галузі скотарства, трансформації у виробничій структурі підприємств потребують проведення комплексного і системного дослідження з метою формування виробничої структури скотарських господарств з урахуванням сучасної кон'юнктури ринку.

Об'єкти та методика досліджень. Об'єктом дослідження є процес формування виробничої структури скотарських господарств.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є системний підхід до вивчення фундаментальних положень економічної теорії. У процесі дослідження використовувалися такі методи: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків), монографічний (при вивченні передового досвіду функціонування скотарських господарств), емпіричний (спостереження сучасного стану виробництва продукції тваринництва і порівняння з показниками кращих підприємств), статистико-економічні методи (дослідження впливу факторів на динаміку виробництва продукції тваринництва) та ін.

Результати досліджень. Організація виробництва у тваринницьких комплексах в сучасних умовах повинна включати систему заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсного потенціалу та врахування кон'юнктури ринку. Ця система заходів має бути спрямована на оптимальне поєднання виробничих процесів між собою в просторі й часі. На цій основі передбачається підвищення ефективності виробництва, вибір найбільш при-

ійнятної форми організації господарського процесу. Нині, при значних структурних диспропорціях у виробничій структурі, правильний вибір форм виробництва суттєво впливає на конкурентоспроможність продукції. Особливо дане питання актуальне для сільськогосподарських підприємств у зв'язку із значним скороченням поголів'я ВРХ та диспропорціями у виробничій структурі скотарських господарств.

Житомирська область характеризується сприятливими умовами для розведення великої рогатої худоби, виробництва м'ясної та молочної продукції. В структурі сільськогосподарських угідь області питому вагу займають природні луки і пасовища. У кормовому кліні важливе місце посідають фуражні кормові культури та багаторічні трави. Наявність великих площ під природними травами, помірний клімат, порівняно низька щільність населення сприяють розвитку скотарських господарств у досліджуваному регіоні.

Разом з тим, негативні процеси, що спостерігалися в аграрному секторі у період переходу до ринкової економіки, спричинили зменшення кількості поголів'я ВРХ та зниження показників продуктивності тварин. Станом на 1 січня 2011 р. в усіх категоріях господарств Житомирської області утримувалося 225,0 тис. гол. ВРХ, в тому числі 140 тис. гол. корів. За 2010 р. чисельність корів зменшилася на 18,9 тис. гол. Зменшення поголів'я у сільгоспідприємствах відбувається швидшими темпами, ніж в особистих селянських господарствах. Одночасно спостерігається зниження молочної продуктивності корів і зменшення живої ваги худоби, реалізованої на забій.

Основними причинами складного стану галузі скотарства можна назвати такі: домінування стихійних процесів на ринку молока та м'ясопродуктів; відсутність зацікавленості товаровиробників займатися скотарством через низькі реалізаційні ціни на продукцію; занедбаний стан кормовиробництва; застаріле технічне обладнання тваринницьких ферм і комплексів, що призводять до підвищених витрат на їх обслуговування; масове розкомплектування (70-80%) тваринницьких приміщень, які потребують капітального ремонту; погіршення генетичної якості худоби внаслідок вибуття тварин з високим генетичним потенціалом; відсутність підтримки інтегрування виробництва, переробки і реалізації молочної продукції, що посилює диспаритет міжгалузевих цін [6]. Вищезазначені чинники спричинили дисбаланс у виробничій структурі більшості скотарських господарств області.

Важливим завданням нині є зупинення негативних тенденцій, що тривають у тваринництві. Для відновлення галузі необхідно нарощувати поголів'я тварин в основних товаровиробників, проектувати нові спеціалізовані високотоварні комплекси, що змогли б застосовувати сучасні технології та збільшити виробництво продукції для забезпечення населення продуктами харчування. Враховуючи капіталомісткість галузі скотарства, необхідно ретельно планувати діяльність підприємств, моделювати виробничий процес відповід-

но до наявних ресурсів та умов середовища, враховуючи раціональні співвідношення між підрозділами підприємства.

Програмою розвитку скотарства у Житомирській області у 2015 р. передбачається досягти показників чисельності поголів'я корів в усіх категоріях господарств 161 тис. гол., продуктивності – 4175 кг надою молока від корови, валового виробництва молока – 672,2 тис. тонн, у розрахунку на душу населення – 524 кг. Передбачається на кінець 2015 р. мати 10 тис. гол. м'ясної худоби, в тому числі 5 тис. гол. м'ясних корів [3]. Важливим завданням є пристосування галузі рослинництва для виробництва необхідної кількості кормів.

Однак, у 2011 р. не вдалося досягнути запланованих показників щодо кількості поголів'я та продуктивності тварин. Необхідними умовами для відновлення поголів'я ВРХ та налагодження виробництва конкурентоспроможної продукції – є економічний розрахунок співвідношень між рослинництвом, тваринництвом та переробною галуззю [1]. Зокрема, як показує досвід провідних країн Європи, виробництво продукції тваринництва має складати приблизно дві третини загального виробництва на сільськогосподарських підприємствах, рослинництва – тільки одну третину.

В Україні ж, навпаки, виробництво продукції тваринництва ледве сягає однієї третини обсягів продукції сільського господарства, що обумовлює незадовільний рівень забезпеченості населення відповідними продуктами харчування. Не відповідає рівню розвинутих аграрних країн і частка продукції переробки на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. За таких умов проблема оптимізації галузевих пропорцій у скотарських господарствах стає однією з першочергових, що потребує швидкого вирішення.

У процесі дослідження акцентується увага на необхідності збалансуванні виробничої структури скотарських підприємств, оскільки будь-які зміни у співвідношенні галузей рослинництва і тваринництва на підприємстві спричиняють ланцюговий ефект і на суспільство. Це проявляється у забезпеченні населення продуктами харчування, розвитку переробних галузей, зайнятості на селі та відновленні соціальної інфраструктури. Слід відмітити, що при динаміці зростання поголів'я ВРХ та їх продуктивності, яка передбачена програмою розвитку скотарства до 2015 р., виробнича структура сільськогосподарських підприємств може змінитися, наблизившись до оптимального стану (рис. 1).

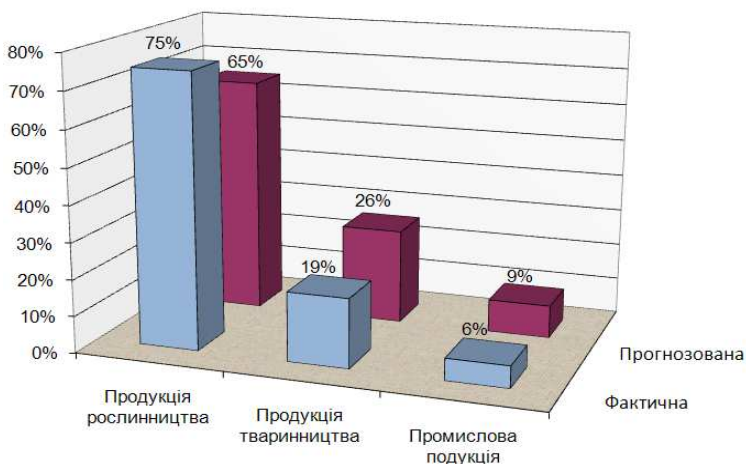

Рис. 1. Фактична та прогнозована виробнича структура сільськогосподарських підприємств у Житомирській області, %
Джерело: власні дослідження.

Враховуючи специфіку сільськогосподарського підприємства, його виробничу структуру необхідно розглядати як певну організаційно-виробничу одиницю, що зумовлює особливості формування економічних, соціальних, екологічних та інших закономірностей діяльності. Тобто виробнича структура є своєрідним каркасом, який безпосередньо чи опосередковано впливає на підприємство та результати його господарювання. Виробнича структура перебуває у процесі постійного розвитку під впливом удосконалення техніки, технології, форм організації праці тощо. Однією із умов ефективного функціонування тваринницьких комплексів є оптимізація виробничої структури скотарських господарств. Цього можна досягнути, лише здійснивши ряд підготовчих заходів, основні з яких представлені на рис 2.

Для прискореного нарощування поголів'я ВРХ і підвищення продуктивності скотарських господарств необхідна державна підтримка щодо: нарощування чисельності поголів'я за рахунок власного відтворення; стимулювання закупівлі племінного поголів'я та ремонтного молодняка, запровадження виплати бюджетної дотації сільськогосподарським виробникам за реалізоване молоко вищого ґатунку, підтримка на створення продуктивних пасовищ і сіножатей, розширення переліку техніки та обладнання, що постачаються сільськогосподарським виробникам на умовах фінансового лізингу, стимулювання формування оптимальних скотарських ферм шляхом кооперації особистих селянських господарств, запровадження бюджетної підтримки нового будівництва та реконструкції ферм [6].

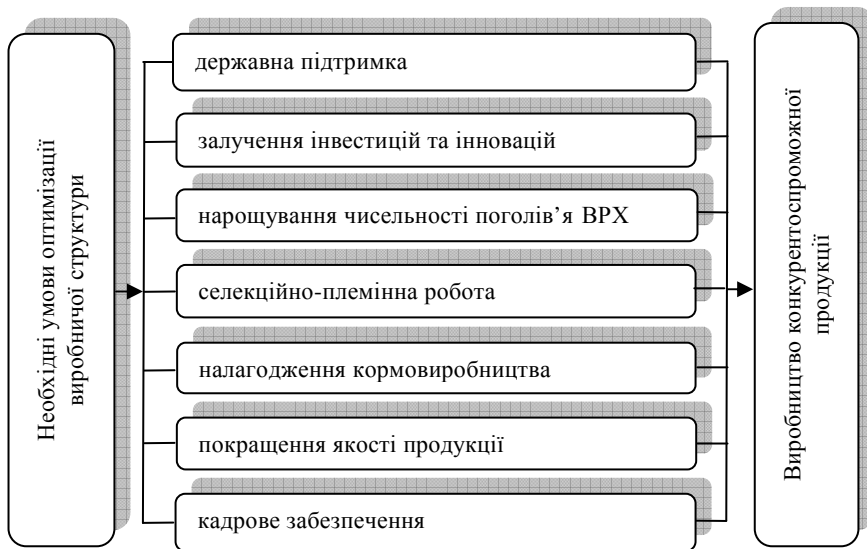

Рис. 2. Складові чинники збалансування виробничої структури скотарських господарств

Джерело: власні дослідження.

Важливим завданням є підвищення рівня та якості годівлі худоби. Для реалізації генетичного потенціалу худоби необхідно забезпечити річний рівень годівлі корів у товарних господарствах – 40-50 ц кормових одиниць. Це дасть змогу одержувати від однієї корови за рік 3-4 тис. кг молока в товарних господарствах, зменшити витрати кормів на виробництво кожного центнера молока на 9-16% [3]. Обов'язковим у Поліському регіоні є раціональне використання природних кормових угідь і створення культурних пасовищ, згодування концентрованих кормів лише у вигляді комбікормів. Окрім цього, необхідно максимально використовувати дешеві корми з природних угідь та сприяти у організації лукопасовищного кормовиробництва.

Вирішення проблеми яловичини можливо за рахунок розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства. Таким шляхом пішли країни Європейського союзу, де м'ясне скотарство займає 20-33%, а у США і Канаді – 75-80%. При обслуговуванні м'ясної худоби і при створенні м'ясних ферм затрати, з розрахунку на 1 голову, у 8-10 разів менші, ніж в молочному скотарстві, і у 3-4 рази, у порівнянні зі свинарством. Важливим є те, що витрати концентратів у м'ясному скотарстві в 2 рази нижчі, ніж в молочному, що складає біля 2,5 тонн економії концентратів на 1 корову за рік [5]. Технологічність галузі

зумовлюється можливістю розведення невеликих стад у фермерських господарствах, при колективному і сімейному підряді.

У зоні Полісся, з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, можна утримувати 100-120 голів м'ясної худоби, у тому числі 37-40 корів. Прибуткове ведення скотарства на спеціалізованих високотоварних підприємствах забезпечується при середньорічному поголів'ї на фермах з вирощування ВРХ 3-6 тис. гол. Рациональними розмірами фермерських скотарських господарств у Поліській зоні є 300-400 гол. ВРХ [9]. В методиці визначення раціональних розмірів підприємств з виробництва молока і м'яса враховують фактичний рівень ефективності виробництва продукції залежно від концентрації поголів'я та передбачають використання розрахункового методу оптимальності.

Підсумовуючи варто зазначити, що у розвитку скотарства перевагу слід надавати спеціалізованим високотоварним господарствам. Вони здатні забезпечити населення якісною продукцією тваринництва, при цьому впроваджувати і використовувати ефективні технології утримання та догляду за ВРХ, гарантувати дотримання ветеринарних норм, налагоджувати кормовиробництво, запроваджувати м'ясопереробку, створювати власну мережу з реалізації, уникати посередницьких послуг та ефективно використовувати державну підтримку галузі скотарства. Однак, враховуючи, що більшість продукції тваринництва виробляється у господарствах населення та фермерських господарствах, важливим є розробка заходів щодо адаптації виробничої структури даних товаровиробників до умов ринку.

Орієнтиром розвитку скотарства можуть слугувати провідні високотоварні господарства з розведення худоби: ПАФ "Єрчики", ПСП "Сокільча" Попільнянського району, СТОВ "Тетірське" Червоноармійського району, ПОСП "Зірка" Ємільчинського району, ТОВ "Осички" Радомишльського району, СТОВ "Племзавод Коростишівський" Коростишівського району, фермерські господарства "Хорс КЛМ", ФГ ім. Мічуріна Ружинського району і дослідні господарства Інституту сільського господарства Полісся "Рихальське" та "Нова Перемога", що є племзаводами із розведення корів української чорнорябої молочної породи. Підприємства активно розвивають тваринницьку галузь, зокрема м'ясний напрямок. У господарствах створені всі умови для успішного ведення господарської діяльності, налагоджено кормовиробництво, автоматизовано виробничий процес.

Висновки. 1. Враховуючи специфіку скотарських підприємств, їх виробничу структуру, необхідно розглядати як певну організаційно-виробничу одиницю, що зумовлює особливості формування економічних, соціальних, екологічних та інших закономірностей діяльності. Виробнича структура перебуває у процесі постійного розвитку під впливом кон'юнктури ринку, удосконалення техніки, технології, форм організації праці тощо.

2. Скотарство є важливим джерелом забезпечення населення продуктами харчування, побічних галузей сировиною для переробки, особливо на Поліссі, де є сприятливі умови для його розвитку. Останнім часом відбувається спад виробництва продукції скотарства, зниження ефективності господарської діяльності у більшості виробників, що спричинено структурними диспропорціями у сільському господарстві, недосконалою державною політикою щодо підтримки галузі, відсутністю фінансових ресурсів у виробників та зростаючими обсягами імпортової сировини.

3. Відновлення скотарства повинно здійснюватися у контексті системного розвитку аграрного сектора економіки, де гармонійно взаємодіють усі галузі, при цьому необхідна належна державна підтримка і сприятливий клімат для оптимізації виробничої структури скотарських господарств, залучення інвестицій та сучасних технологій. Необхідно розвивати високотоварне виробництво як у спеціалізованих сільськогосподарських підприємствах, так і у фермерських та особистих господарствах пристосовуючись при цьому під ринкову кон'юнктуру.

1. Ільчук М. М. Тенденції розвитку тваринництва та його ефективність в Україні / М. М. Ільчук // Наук. вісн. НАУ. – 2004. – Вип. 72. – С. 300-306. 2. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія / Н. Г. Копитець – К. : ННЦ – АІЕ, 2007. – 210 с. 3. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009–2010 роках та на період до 2015 року / М. М. Дейсан [та ін.]. – Житомир : Рута, 2009. – 304 с. 4. Лукінов І. І. Вибрані праці: у 2-х кн. / І. І. Лукінов. – Кн.1. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 816 с. 5. Люльченко М. Напрями прискореного розвитку м'ясного скотарства на Житомирщині / М. Люльченко, С. Спека, М. Дородько // Тваринництво України. – 2004. – № 12. – С.16-18. 6. Месель-Веселяк В. Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 3-8. 7. Малиєнко А. М. Проблеми аграрних реформ в Україні / А. М. Малиєнко. – К. : ННЦ ІАЕ, 1999. – 85 с. 8. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі країни в умовах глобалізації / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13-17. 9. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В. М. Зубець (голова) [та ін.]. – К. : Аграрна наука, 2010. – 944 с.

Рецензент: д.е.н., професор Лазаришина І. Д. (НУВГП)